

УДК 37.013:7.071.4

**ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛІВ
ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (СЕР. XIX – ПОЧ. XX
СТОЛІТТЯ)****З.В.Гуріч**

Анотація. Стаття присвячена питанню визначення рівня розвитку педагогічної майстерності вчителів Херсонської губернії сер. XIX – поч. XX ст.; проаналізовано стан шкільної освіти в Херсонській губернії цього періоду, визначені історичні передумови виникнення проблеми формування педагогічної майстерності вчителів образотворчого мистецтва.

Ключові слова: педагогічна майстерність, шкільна освіта, образотворче мистецтво.

Аннотация. Статья посвящена вопросу определения уровня развития педагогического мастерства учителей Херсонской губернии сер. XIX – нач. XX ст.; проанализировано состояние школьного образования в Херсонской губернии данного периода, определены исторические предпосылки возникновения проблемы формирования педагогического мастерства учителей изобразительного искусства.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, школьное образование, изобразительное искусство.

Summary. Article is devoted to a question of definition of a level of development of pedagogical skill of teachers of the South of Ukraine in mid.XIX – st. XX c. The author analyses a condition of school education in the Kherson province in mid.XIX – st. XX c., historical preconditions of emergence of a problem of formation of pedagogical skill of art teachers are defined.

Keywords: teaching skills, school education, fine arts.

Постановка проблеми. У контексті загальноєвропейських підходів при побудові вітчизняної системи освіти особливої актуальності набувають дисципліни художньо-естетичного циклу, сутність викладання яких зумовлена культурним потенціалом суспільства, місцем гуманітарних дисциплін у системі середньої освіти, рівнем підготовки вчителів тощо. Однак існуючі стереотипи, які тривалий час не враховували національні традиції і будувались на спотворених версіях історичних подій, применшували значення самобутньої української педагогічної думки, зводили її до загальних постулатів та напрямів у виховному процесі.

Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, відповідною державною комплексною програмою та іншими нормативними документами визначено, що “ідеалом виховання на сучасному етапі є високоосвічена, професійно компетентна, всебічно розвинена особистість, наділена глибоко національною свідомістю й державницькою відповідальністю, здоровими інтелектуально-творчими, тілесними, духовно моральними й естетичними, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю й господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативністю” [4].

Виконання вищезазначеної місії покладено на вчителя, що вимагає від нього відповідних професійних і особистісних рис і здібностей. Передусім це – його педагогічна майстерність, а саме: любов до дитини, професійні знання, вміння і навички, помножені на постійний пошук і творчість, відповідні етичні риси, схильність працювати з людьми. Успішне розв’язання завдань, що ставить перед собою вчитель, можливе за умов глибокого осмислення ідей минулого, творчого застосування позитивного досвіду їх розв’язання на різних етапах розвитку школи. Вчителю повинні стати у нагоді здобутки багатьох педагогів-майстрів, національні й світові педагогічні надбання, раціонально поєднані класична спадщина й сучасні досягнення. Засоби, методи та прийоми, набутий досвід з виховання молоді, що були сформовані впродовж десятиріч, можуть бути використані ним у повсякденній практиці, бо історія школи України дає важливі й унікальні приклади, які й сьогодні не втратили своєї актуальності. Таким чином, сучасному вчителю в своїй педагогічній практиці варто звертатися до досвіду педагогів минулого, оскільки вивчення їх діяльності й творчості з середини XIX – до середини XX століття зумовлене процесами розвитку системних чинників професійної майстерності вчителя-вихователя, необхідністю спеціальної педагогічної освіти на засадах духовних, соціальних і професійних цінностей людської особистості.

Аналіз досліджень. Результати аналізу історичної, педагогічної, мистецтвознавчої літератури свідчать, що проблемі розвитку середньої освіти та естетичного виховання в Україні присвячено значну кількість праць. Але поширення наукової проблематики й тісно з нею пов’язані джерелознавчі дослідження не можуть бути досконалими без повного вивчення та творчого використання

краєзнавчого матеріалу. Дослідження історії освіти регіонів є важливим компонентом педагогічної науки загалом.

З огляду на історичне минуле південного регіону, сьогоdnішній геополітичний розподіл України визначає “Південь України” як області, прикордонні Чорному морю. При цьому йдеться про територію Херсонської та частково Катеринославської і Таврійської губерній – сучасні Херсонську, Миколаївську, Одеську області, що входили у ХІХ – на початку ХХ століття до складу Херсонської губернії (за адміністративним розподілом 1803 року). У процесі дослідження історії освіти Херсонщини з початку ХІХ століття територія обмежується вивченням історії Херсона як губернського центру, Одеси як економічного центру та Миколаєва як географічного центру губернії. Так, дослідники історії культури та освіти Півдня України М.Левченко, О.Макарихін, Н.Сапак, А.Форостян, Н.Шушляннікова та інші окреслюють особливості культурно-мистецького розвитку південного регіону та естетичного виховання у закладах освіти середини ХІХ – початку ХХ століття. Але автори цих праць не ставили перед собою завдання систематизувати теоретичні засади розвитку педагогічної майстерності вчителя образотворчого мистецтва. У розглянутих змістовних дослідженнях розкривається загальний стан культурно-мистецького розвитку України, аналізуються окремі питання художнього життя півдня України, естетичного виховання й мистецької освіти.

У зв'язку з цим була визначена мета статті: проаналізувати стан шкільної освіти південного регіону України середини ХІХ – початку ХХ століття та визначити рівень розвитку педагогічної майстерності вчителів Херсонської губернії.

Отримані результати. Дослідивши історичні джерела, ми можемо стверджувати, що в ХІХ сторіччі на території України, яка входила до складу Російської імперії, народна освіта була підпорядкована системі централістичної імперської політики й регламентувалась урядовими постановами. Крім цього, викладання креслення, малювання та чистописання перебувало під безпосереднім контролем Петербурзької Академії мистецтв, що визначило специфіку стану викладання зазначених дисциплін на території імперії і в Україні. Разом з цим, цей період відзначений низькою позитивних змін у системі художньої освіти, причому в різних частинах Російської імперії даний процес мав свій національно-культурний аспект.

За наказом імператора Олександра І були запроваджені вісім профільних міністерств, серед яких і освітнє міністерство, започатковане у 1802 році, яке дістало назву “Міністерство народної освіти”, де в 1803 році були затверджені “Попередні правила народної освіти”, серед яких: “Для моральної освіти громадян відповідно до обов'язків і користі кожного суспільного стану запроваджуються чотири види навчальних закладів: 1) училища приходські; 2) училища повітові; 3) училища губернські чи гімназії; 4) університети”. За цим наказом імператора в кожному губернському місті повинна бути, принаймні, одна гімназія, в кожному повітовому місті – одне повітове училище. Училища декількох губерній об'єднувалися в навчальний округ, підвідомчий попечителю [2, с. 138-139].

Як свідчать “Исторические очерки деятельности Херсонского губернского земства 1866-1869 гг.”, початкова народна освіта Півдня України перебувала в жахливому стані: “начальное народное образование, в момент открытия этих учреждений было делом настолько неустроенным, что нельзя было извлечь ровно никаких указаний, которые могли бы послужить руководством для земских деятелей” [1, с.1]. За звітами члена Херсонської повітової училищної ради про педагогічні прийоми вчителів земських шкіл ми маємо такі записи: “Сельского мальчика без розги невозможно научить грамоте” [1, с.7]. В Одеському повіті поняття “педагогічна майстерність вчителів” було зовсім відсутнє. За докладом голови училищної ради: “Учитель-писарь привязывал учеников к скамьям, чтобы не разбежались”. Оскільки земські школи курирували піклувальники, які мали можливість втручатись в освітній процес, єдиного навчального плану в сільських школах не було. Так, наприклад, один з піклувальників того ж Одеського повіту вирішив, що він є правоможний командувати вчителем у викладацькій справі. Він написав власну програму на два роки навчання (хоча училище було однокласне) і вимагав, щоб учитель проводив заняття з восьмої години ранку до шостої години вечора. На зауваження вчителя, що неможна навчати наукам, не навчивши насамперед читання, відповів: “вон из училища, убирайся куда хочешь” [1, с.7].

Незважаючи на те, що у 1860 р. був створений проект запровадження вчительських семінарій для підготовки вчителів народних шкіл, на практиці він реалізованим не був. Розглядаючи становлення та розвиток педагогічної майстерності вчителів Херсонської губернії, ми визначили, що педагогічний персонал початкових, приходських та сільських шкіл складався із учнів, які навчалися у тих самих училищах і бажали надалі присвятити себе педагогічній справі. Таким чином: “среди учителей народных школ совсем не было людей, обладавших хоть какой-нибудь подготовкою в деле обучения, и учителем в то время мог быть всякий грамотный человек, желавший добывать себе средства к жизни

обучением детей в школах. При этом сама грамотность такого учителя могла быть весьма ограниченою и никаких удостоверений в ней не требовалось, не говоря уже о засвидетельствовании способности или умения обучать” [1, с. 33].

Проблема підготовки педагогічних кадрів у Херсонській губернії залишалась невирішеною до 1871 року, відколи була заснована вчительська семінарія, одна із перших на півдні Росії. Згідно з положенням 1870 р., вчительські семінарії мали за мету надати педагогічну освіту молоді усіх станів православного віросповідання, які бажали присвятити себе діяльності вчителя. До семінарії приймали осіб з 16 років, які мали відзив “о благонравном поведении” та склали іспити після навчання в двокласних навчальних училищах міністерства народної освіти. Перший випуск семінарії відбувся у 1873 році, він налічував 19 вчителів; з яких 4 особи було призначено для заміщення вакантних місць в училищах Міністерства народної освіти в Херсонській губернії. Усі інші особи були залишені у розпорядженні губерньського повіту [3].

Серед навчальних дисциплін, які викладались в учительських семінаріях були: Закон Божий, російська мова, церковнослов'янська мова, арифметика, геометрія, російська і всесвітня історія, географія, природознавство, чистописання і малювання, основи педагогіки, гімнастика, співи. У Херсонській учительській семінарії викладалося ще й садівництво. Якщо порівняти розподіл предметів за роками та кількістю годин на тиждень, то ми побачимо, що найбільша кількість навчальних годин відведена чистописанню і малюванню (на першому році навчання – 5 годин на тиждень, на другому – 4 години, на третьому – 3 години на тиждень). З огляду на тижневу кількість годин, можна зробити висновок про важливість окремих дисциплін для формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя-вихователя. Вчитель повинен володіти не лише красивим почерком, а й професійною культурою роботи з класною дошкою, грамотним і вишуканим зображенням окремих предметів, креслень, малюнків для підсилення викладу навчального матеріалу.

З прийняттям змін до Статутів 1900-1901 рр. та 1914 р. естетичне виховання стало однією із складових навчально-виховного процесу, забезпечувало мистецьку освіту учнів. Основними дисциплінами цього напрямку були співи та малювання у всіх гімназіях. Різниця лише термін та наповненість курсу міністерських і приватних навчальних закладів. Значний вплив на розвиток естетичної освіти справляли позаурочні предмети художньо-естетичного циклу. Серед них виділялися найбільш розповсюджені (гра на музичних інструментах, танці, поглиблене вивчення малювання, театральні постановки, літературно-музичні вечори тощо).

Кожний середній навчальний заклад Півдня України поч. ХХ століття мав сформовані та розвинені традиції, які визначалися викладанням певних предметів художньо-естетичного циклу, створенням своєрідної творчої атмосфери. Програми з основних предметів художньо-естетичного циклу, з одного боку, враховували специфічні можливості впливу цих дисциплін на загальний духовний та культурний розвиток особистості, а з іншого, відсутність єдиних програм позаурочних предметів створювала умови для експериментування. До того ж, діяльність земств, мистецьких товариств, спеціалізованих шкіл та училищ була спрямована на здійснення методичної підтримки вчителів зазначених дисциплін (випуск посібників, підручників; організація та проведення виставок, концертів, методичних семінарів, курсів тощо). Ці перетворення призвели до усвідомлення сутності мистецтва, творчого розвитку особистості, забезпечення взаємозв'язку навчання та виховання з життям, що вплинуло на формування та розвиток культури як регіоні, так і в державі загалом. Але питання якості викладання та педагогічної майстерності кадрових вчителів та ентузіастів залишалось актуальним ще довго.

Висновки. Дослідивши та проаналізувавши стан розвитку педагогічної майстерності вчителів Херсонської губернії, ми можемо дійти висновку, що проблема підготовки педагогічних кадрів, зокрема для викладання образотворчого мистецтва, залишалась невирішеною до 1871 року. Але й після відкриття спеціалізованих установ на півдні тодішньої Російської імперії мистецька освіта учнів і естетичне виховання як одна із складових навчально-виховного процесу були визначені обов'язковими лише на початку ХХ ст. Залишається маловивченим питання індивідуальних пошуків та досягнень вчителів малювання того часу, що може стати напрямком подальших розвідок.

Література

1. Исторический очерк деятельности Херсонского губернского земства за 1865-1899гг. – Херсон : Типо-литография О.Д.Ходушкиной, 1906. – Вип. III. – 154 с.
2. Лавріненко О.А. Історія педагогічної майстерності: навч. пос. для студ. пед. ВНЗ, аспірантів, вчителів / О.Лавріненко. – К. : Богданова А.М., 2009. – 328 с.
3. Народное образование в Херсонской губернии // Русская школа: общепедагогический журнал для школы и семьи / под ред. Я.Н. Гуревича – СПб: типография И.Н.Скорородова, 1892-3 год из. – №3 март. – С. 132-138.
4. Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ ст. \\\ Освіта. – 2001. – 11-18 липня (№38-39). – С.2-3, 6.